

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Bartosza Rydlińskiego pt. „Myśl polityczna Naomi Klein w kontekście neoliberalizmu”

PRZEDMIOT, CEL, METODA

Przedmiotem recenzowanej dysertacji doktorskiej jest myśl polityczna Naomi Klein. Doktorant zasadnie określa ją jako jedną z bardziej interesujących propozycji ideowych współczesnej lewicy (s.12-13). Trudno nie zgodzić się z konstatacją Autora, że Klein jest „jednym z głównych teoretyków nowego ruchu społecznego, anty- i alterglobalizmu, który w ciągu ostatnich 14 lat w znaczący sposób wpłynął na światowy ogląd procesu globalizacji i neoliberalnego kapitalizmu” (s. 18). Jest ona jednocześnie intelektualną liderką ruchu anty- i alterglobalistycznego (s. 12). Podjęcie badań nad myślą Naomi Klein i zwieńczenie ich dysertacją doktorską jest w pełni zasadne.

Na uwagę zasługuje podejście Doktoranta do podjętego przedmiotu badań. Nadrzędnym celem Autora było całościowe ujęcie politologiczne myśli Klein. Kompleksowa analiza jej myśli politycznej w kontekście systemu neoliberalnego kapitalizmu. Tym samym wypełnienie luki w literaturze przedmiotu. Jak podaje sam Doktorant w zagranicznej literaturze „istnieją cząstkowe opracowania dorobku Naomi Klein”, zaś problematyka podjęta w dysertacji „była prawie nieobecna także w polskiej politologii” (s. 17). Takie podejście do przedmiotu i zrealizowanie powziętego zamiaru decyduje o oryginalnym charakterze recenzowanej dysertacji doktorskiej.

Doktorant za główne pytanie problemowe rozprawy uznaje: „jaka jest myśl polityczna Naomi Klein, jaki charakter ideowy ona posiada oraz w jakim stopniu wpływa na nią neoliberalny kapitalizm?”. Za pytania pomocnicze uznaje „możliwości jednoznacznej klasyfikacji myśli Klein w oparciu o tradycyjne ideologie polityczne” oraz próbę ewaluacji myśli Klein (s. 13). Doktorant z odpowiedzi na pierwsze dwa pytania problemowe wywiązuje się znakomicie i w sposób nie do końca satysfakcjonujący ze sposobu odpowiedzi na ostatnie pytanie.

Doktorant sformułował dwie hipotezy badawcze. Pierwsza hipoteza przybiera postać: „myśl polityczna Naomi Klein jest dogłębną, systemową i ustrukturyzowaną krytyką neoliberalnego kapitalizmu, ale jednocześnie wykazuje deficyty w zakresie propozycji sprawdzonych modeli alternatywnych”. Druga hipoteza „dotyczy istotnego wpływu analizowanej myśli politycznej

na teorię ruchu anty- i alterglobalistycznego” (s. 13). Doktorant wyraża przekonanie, że w rozprawie udało mu się zweryfikować obie hipotezy badawcze (s. 178). Zasadniczo można się z tym zgodzić. Pewne trudności nastręcza jednak rozumienie pierwszej hipotezy. Co to znaczy dogłębna, systemowa i ustrukturyzowana krytyka neoliberalnego kapitalizmu? Czytając rozprawę można odnieść wrażenie, że Doktorant nie dość konsekwentnie odróżnia dwa typy krytyki w myśli Klein. Na dwa różne typy krytyki wskazuje charakteryzując książkę Naomi Klein „No Logo”. O pierwszym wymiarze krytyki Doktorant pisze: „Publikacja ta była efektem wieloletniego projektu badawczego, który analizował wpływ marek handlowych oraz transnarodowych korporacji na światową gospodarkę, politykę, kulturę, przestrzeń publiczną oraz społeczeństwo” (s. 12). Pierwszy typ krytyki ma charakter „projektu badawczego”. W tym typie krytyki Naomi Klein daje się poznać, nie tyle jako teoretyk zjawisk, lecz jako niezwykle wnikliwy obserwator zjawisk (rozdział drugi). Dogłębna, systemowa i ustrukturyzowana krytyka zjawisk społecznych, gospodarczych, politycznych w ramach systemu neoliberalnego kapitalizmu. Obserwacje Klein można podzielać niezależnie od przyjmowanej postawy ideowej. Niekiedy wystarczy wrażliwość na problemy ludzkie objawiających się w kwestiach społecznych. Na drugi typ krytyki wskazuje stwierdzenie Doktoranta: „*No Logo* stało się niespodziewanie pierwszym politycznym manifestem rodzącego się ruchu antyglobalistycznego” (s. 12). Krytyka w postaci manifestu politycznego ma charakter ideologiczny. Naomi Klein apriorycznie przyjmuje, że żadne rozwiązania neoliberalne nie są do zaakceptowania. Zakłada również a priori, że za każde negatywne zjawisko społeczne, gospodarcze, kulturowe, polityczne odpowiada neoliberalny kapitalizm. Klein z pozycji ideologii lewicy formułuje dogłębna, systemową i ustrukturyzowaną krytykę neoliberalnego kapitalizmu. Doktorant w swoim wywodzie nie zawsze panuje nad odróżnieniem dwóch typów krytyki charakteryzujące myśl Klein.

Doktorant realizując projekt badawczy wykorzystuje metodę analizy treści, która służy do rekonstrukcji myśli politycznej Klein, metodę analizy zawartości służąca do analizy materiałów filmowych, metodę jakościowej analizy dyskursu wykorzystywaną przy badaniu filmów dokumentalnych Klein oraz metodę porównawczą służąca do umiejscowienia myśli Klein na tle tradycyjnych ideologii lewicowych i współczesnych conceptów lewicy. Doktorant adekwatnie do źródeł dobiera metody i biegle się nimi posługuje. Znamionuje to osiągnięcie przez Doktoranta dojrzałości badawczej, którego następnym krokiem jest prowadzenie samodzielnych badań.

STRUKTURA PRACY

Struktura rozprawy jest logiczna. Wynika z podjętego przedmiotu opracowania. Uwydatnienie logiki wyvodu byłoby jednak większe, gdyby rozdział czwarty przesunąć na początek. Doktorant prawidłowo rozpoczyna od scharakteryzowania kontekstu myśli politycznej Naomi Klein. W rozdziale pierwszym słusznie identyfikuje ten kontekst wskazując na cztery czynniki, jakimi są biografia, proces globalizacji, ruch anty- i alterglobalistyczny,

ruch ekologiczny. Autor zasadnie wyodrębnia ruch ekologiczny od ruchu anty- i alterglobalistycznego. Podaje za tym przekonującą argumentację. Doktorant w pierwszym rozdziale nie ustrzegł się jednak pewnych uchybień. Przytacza stwierdzenie wyrażone przez publicystę (Jacek Żakowski) mówiące o analogicznej roli jaką odegrała książka Klein „No Logo” dla budowania świadomości i tożsamości alterglobalistycznej, jak „Kapitał” Marksa dla budowania świadomości ruchu komunistycznego (s. 19). Intuicja dziennikarza, nawet niezwykle inspirująca, nie jest argumentem naukowym. Może posłużyć jako interesująca hipoteza badawcza. Autor pozostawia jednak stwierdzenie, bez żadnego naukowego komentarza. Tytuł podpunktu 1.2 „Proces globalizacji i jego skutki” zapowiada ucztę intelektualną a otrzymujemy niestety kilka impresji myślowych, na niewiele ponad jedną stronę, dość luźno kojarzących się z tematem paragrafu.

Rozdziały drugi pt. „Krytyka neoliberalnego kapitalizmu” oraz trzeci pt. „ Próby stworzenia modeli alternatywnych wobec neoliberalnego kapitalizmu” objawiają dojrzały warsztat badawczy Doktoranta. Pan Bartosz Rydliński niezwykle umiejętnie rekonstruuje myśl Naomi Klein rozsznycanych w różnorodnych źródłach, nie tylko czysto literackich. Postępuje w sposób konsekwentny, logiczny i metodyczny. Znamionuje to na tyle dojrzałego badacza, który jest zdolny do rozpoczęcia samodzielnych badań. Autor z niezwykłą precyzją i jasnością ukazuje potrójny wymiar myśli Klein. Z jednej strony Naomi Klein jest niezwykle wnikliwym obserwatorem zjawisk w otaczającym ją świecie społecznym, gospodarczym i politycznym. Doktorant w sposób systematyczny, której to systematyczności brakuje w samej twórczości Klein, przedstawia bez uproszczeń analizę zjawisk przeprowadzoną przez Klein w obszarze gospodarki, społeczeństwa, polityki demokratycznej i neoliberalnej praktyki terapii szokowej. Doktorant przeprowadza rekonstrukcję myśli Klein wzorcowo i stanowi ona najmocniejszy walor recenzowanej pracy. Z drugiej strony Naomi Klein wartościuje omawiane zjawiska. Doktorantowi udało się precyzyjnie i jasno ukazać ocenną postawę Klein, którą można określić jako „postawę krytyczną”. Z trzeciej strony Naomi Klein interpretuje analizowane przez siebie zjawiska. Wydaje jej się, że za wszystkimi zjawiskami, traktowanymi jako negatywne stoi celowy zamiar osiągnięcia zysku przez międzynarodowe korporacje. Doktorant zasadniczo ograniczył się do przytoczenia stanowiska Klein. Stanowi to ewidentną słabszą stronę pracy. Zauważalny jest deficyt interpretacji, zarówno samej „postawy krytycznej”, jak i „interpretacji” zjawisk dokonanej przez Klein. Doktorant poddaje głębszej interpretacji stanowisko Klein, niestety tylko w jednym miejscu. Klein stosunki pracy ujmuje z lewicowego punktu widzenia. Brakuje wyraźnego ukazania związku pomiędzy interpretacją poszczególnych zjawisk a jej ideologicznie lewicowym charakterem. Brakuje naukowej polemiki z tezą, że światem społecznym, gospodarczym i politycznym rządzi chciwość międzynarodowych korporacji. Brakuje dyskusji, czy powyższa teza nie jest nazbyt uproszczona, a nawet czy wręcz nie jest naiwna. Tezy ideologiczne, do których odwołuje się Klein nie mają charakteru tez naukowych. Czy uproszczenie a poniekąd naiwność nie są cechą charakterystyczną dyskursu ideologicznego? Brakuje odwołania się do współczesnej teorii władzy, która rzuciłaby wiele światła na ewentualną dyskusję. Co wynika z tezy, że rządy, parlamenty, społeczeństwa są „marionetkami” w rękach międzynarodowych

korporacji. Czy istnieje centralny ośrodek władzy – „rząd światowy” zlokalizowany w centrach decyzyjnych międzynarodowych korporacji? Brakuje dyskusji Doktoranta z koncepcją Klein, z koncepcją a nie teorią, gdyż fundamentalne przekonanie Klein nie ma statusu teorii, co najwyżej wstępnej hipotezy. Podobne uwagi odnoszą się do interpretacji polityki, tezy, że za zjawiska, interpretowane jako negatywne odpowiedzialne są międzynarodowe korporacje. Brakuje dyskusji z tezami o niszczycielskim wpływie neoliberalnej polityki na demokrację, o odpowiedzialności za antagonistyczną politykę zagraniczną, za działania wojenne i humanitarne „for profit”, za działania nazywane „doktryną szoku”, obejmujące z jednej strony, prywatyzację, deregulację i radykalne ograniczenie wydatków socjalnych, a z drugiej strony przemoc i tortury. Dalsza dyskusyjna teza Klein, że wolny rynek w radykalnej postaci nie jest uzupełnieniem demokracji. Kwestionowanie związku między wolnością gospodarczą a wolnością polityczną, ani wyjaśnienia jak przebiegała „doktryna szoku” w Chile, Iraku, Polsce i Chinach, również nie zostało przez Doktoranta przedyskutowane. Doktorant dyskusje i polemiki z niektórymi interpretacjami Klein przeniósł do Zakończenia. Wydaje się jednak, że ich zdecydowanie lepszym umiejscowieniem jest odpowiedni fragment drugiego rozdziału. Ułatwiłoby to Doktorantowi prowadzenie dyskusji i polemiki nie tylko z wybranymi interpretacjami, lecz ze wszystkimi omawianymi w toku wywodu tegoż rozdziału. Niewątpliwym pozytywnym osiągnięciem Doktoranta jako rekonstruktora myśli Klein jest ukazanie Naomi Klein jako subtelnego, wnikliwego obserwatora zjawisk społecznych, gospodarczych i politycznych i jednocześnie jako ich banalnego interpretatora, co wynika z kierowania się sztywnymi i twardymi przekonaniem ideologicznymi.

W rozdziale trzecim pt. „Próby stworzenia modeli alternatywnych wobec neoliberalnego kapitalizmu” Doktorant ukazuje Klein jako wnikliwego obserwatora ruchu anty i alterglobalistycznego, z postawą akceptacji działań tego ruchu i deficytem wymiaru teoretycznego. Wyraźnym walorem recenzowanej pracy jest precyzyjne i jasne pokazanie, że w przypadku Naomi Klein nie mamy do czynienia z teorią krytyczną, lecz jedynie z postawą krytyczną, odpowiednio pozytywnym nastawieniem do ruchu alterglobalistycznego i jedynie impresją interpretacyjną. Do rozdziału trzeciego można sformułować dwa zastrzeżenia. Pierwsze dotyczy użycia w tytule rozdziału słowa „model”. Mamy do czynienia w myśli Klein, nie tyle z modelami, ile z wstępnie wyobrażonymi, nieprecyzyjnie opisanymi zjawiskami alternatywnymi do tych analizowanych w rozdziale drugim a przypisywanych działaniu międzynarodowych korporacji. Drugie zastrzeżenie jest analogiczne do sformułowanego, które odnosi się do rozdziału drugiego. Brakuje naukowej polemiki Doktoranta z kontrowersyjnymi tezami Naomi Klein. Jak można pogodzić apologię demokracji uczestniczącej z aprobatą działalności ruchu RTS (odebrać ulice) i „Occupy”? Jak pogodzić jednoczesną aprobatę dla celów i metod demokracji uczestniczącej, czyli dyskusji prowadzącej do osiągnięcia zgody oraz dla metod działania wymienionych ruchów, stawiających sobie za cel „wyzwolenie, przejęcie przez okupację przestrzeni publicznej” (s. 119)? Kształtowanie kultury alternatywnej nie odbywa się na drodze demokracji partycypacyjnej i deliberatywnej. Jak można pogodzić ze sobą demokrację uczestniczącą z

kształtowaniem kultury antyneoliberalnej? Doktorant dyskusję i polemikę z wybranymi interpretacjami zawarł w Zakończeniu rozprawy. Sugerowane, właściwsze miejsce dla prowadzonej dyskusji jest immanentny tekst trzeciego rozdziału.

Rozdział czwarty pt. „Myśl polityczna Naomi Klein a ideologie lewicy” umiejscawia Klein w szerokim spektrum myśli lewicowej. Doktorant wykazuje kompetencje w posługiwaniu się metodą porównawczą. Wzorcowo przeprowadza porównanie, ukazując podobieństwa i różnice koncepcji Klein z klasycznymi ideologiami lewicy, jak marksizm, socjaldemokracja, anarchizm, nowa lewica, feminizm, ekologizm oraz współczesną odmianą myśli socjaldemokratycznej w postaci koncepcji „The Good Society” i koncepcji socjaldemokracji strachu Tony`ego Judta a także koncepcji alterglobalistycznych Wallersteina, Stiglitz oraz Negriego i Hardta. Doktorant, przynajmniej w przypisach, co należy odnotować z satysfakcją, wskazuje na związek interpretacji Klein poszczególnych zjawisk opisanych w rozdziale drugim i trzecim z określonym typem myśli lewicowej.

Logika wyvodu nie ucierpiałaby, a dałoby się uniknąć zarzutów formułowanych w odniesieniu do rozdziałów drugiego i trzeciego, gdyby rozdział czwarty przesunąć na początek. Po ukazaniu zaplecza ideowego myśli Klein nastąpiłoby przejście do jej wnikliwych obserwacji zjawisk gospodarczych, społecznych i politycznych. Pozwoliłoby to także łatwiej ukazywać w odniesieniu do każdego zjawiska ideowy charakter, związanej z określonym typem myśli lewicowej proponowanej przez Klein interpretacji. Uczciwie jednak trzeba powiedzieć, że przyjęta struktura treści jest także w pełni do zaakceptowania.

Wywody Doktoranta zostawiają pewne wątpliwości, dlatego skłaniają do postawienia pytań:

- Czy w myśli Klein demokracja uczestnicząca dotyczy całego społeczeństwa czy tylko jest sposobem organizacji i funkcjonowania społeczności ruchów alterglobalistycznych?

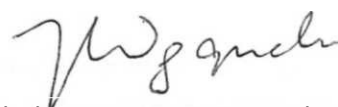
- Jak pogodzić aprobatę dla demokracji uczestniczącej (całego społeczeństwa) z aprobatą materializmu dialektycznego i wynikającego z tego aprobatą dla prakryk ruchów alterglobalistycznych, takich jak RTS (odebrać ulice) czy „Occupy”?

LITERATURA I WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

Doktorant posługuje się dobrym stylem. Walorem jest zwięzłość wyvodu, który w najmniejszym stopniu nie ma charakteru upraszczającego. Autor prawidłowo sporządza przypisy, konsekwentnie posługując się wybraną konwencją. Doktorant korzysta umiejętnie z wielu źródeł. Bibliografia, co warto podkreślić, bogata ilościowo, zasadnie została podzielona na źródła tekstowe, źródła audiowizualne, opracowania i literaturę pomocniczą. Bibliografia merytorycznie wyczerpuje przedmiot recenzowanej rozprawy. W nadesłanym tekście rozprawy jest kilka niewłaściwych literówek. Przed ewentualnym drukiem powinny być one bez trudu usunięte.

KONKLUZJE

Praca Bartosza Rydlińskiego pt. „Myśl polityczna Naomi Klein w kontekście neoliberalnego kapitalizmu” posiada wszelkie znamiona oryginalności. Praca jest unikatowym w literaturze przedmiotu systematyczną i całościową rekonstrukcją myśli politycznej Naomi Klein, jednego z najważniejszych teoretyków ruchu anty- i alterglobalistycznego, znaczącej postaci współczesnej ideologii lewicy, wywierającej daleko idący wpływ na kierunek konceptualizacji dokonującej się w obszarze współczesnej lewicy. Dysertacja, po uwzględnieniu sugerowanych poprawek w pełni zasługuje na opublikowanie. Zmianie powinna ulec struktura pracy poprzez przesunięcie rozdziału czwartego na początek, przesunięcie dyskusji z myślą Klein z zakończenia do immanentnego toku wywodów rozdziału drugiego i trzeciego, uzupełnienie i rozszerzenie dyskusji uwzględniające wszelkie krytyki formułowane w myśli Klein, prowadzenie dyskusji konsekwentnie odróżniające dwa typy krytyki zawarte w myśli Klein, pierwszy objawiający się we wnikliwej obserwacji negatywnych współczesnych zjawisk gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych, drugi polegający na krytyce neoliberalizmu kapitalistycznego z pozycji ideologii lewicy. Autor dojrzałe skonceptualizował projekt badawczy, biegle posłużył się metodami analizy treści, analizy zawartości, jakościowej analizy dyskursu i porównawczej, w celu rekonstrukcji myśli politycznej Klein oraz jej umiejscowienia w ramach klasycznych ideologii lewicy oraz współczesnych lewicowych konceptów. Rekonstrukcji i porównania w pełni zakończonych powodzeniem. Doktorant, w tym zakresie w jakim ją przeprowadził, okazał się także kompetentny w prowadzeniu polemiki i dyskusji naukowej. Autor wykazał się umiejętnościami badawczymi, które czynią go przygotowanymi do prowadzenia samodzielnych badań. Z pełnym przekonaniem zwracam się do Rady Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie mgr Bartosza Rydlińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego . Wnioskuje również o wyróżnienie recenzowanej pracy

Ks. dr hab. Janusz Węgrzecki, prof.
UKSW